

**ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ**

Касьян Олег Олегович

УДК 347.965(091)(477)''08/19''(043.2)

**СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ В
УКРАЇНІ В ПЕРІОД ІХ-ПОЧАТКУ ХХ СТ.: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ
АСПЕКТ**

АВТОРЕФЕРАТ

роботи на здобуття освітнього ступеня «Магістр»
спеціальність 081 «Право»

Науковий керівник: к.ю.н., доцент
Лісна І.С.

Рецензент: к.ю.н., доцент
Ковальова С. Г.

Миколаїв – 2019

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У період розбудови незалежності України, формування громадянського суспільства, невід'ємною складовою цих процесів є забезпечення, гарантування, реалізація, захист прав і свобод громадян. Важливим елементом системи захисту законних прав і свобод громадян є адвокатська діяльність, участь адвоката у різних видах процесів: цивільному, кримінальному тощо. З іншого боку, для здійснення реальної правозахисної діяльності адвокат сам має бути захищений нормами закону. Правовий статус адвоката у сучасній Україні визначається Конституцією України, чинним законодавством про адвокатуру.

Разом з тим, як відомо, для удосконалення законодавства України, яке регулює права та обов'язки адвоката, необхідно використовувати історичний досвід. Отже, необхідно звернути на адвокатську діяльність в історичному розвитку. Дане питання є актуальним не тільки для наукової думки, а також й має на меті практичне значення.

Адвокати у всі часи грали важливу роль у громадсько-політичному житті українського суспільства. Вони займалися розповсюдженням знань, створювали нові організації, надавали сильного імпульсу економіці та, що найважливіше, у різні часи були активними учасниками політичних модернізацій. У різні періоди адвокати були інструментом українського народу у справі захисту своєї національної свідомості. Адвокати першими зрозуміли, що національна сила визначається не списком політичних прав, а усіма здобутками у всіх сферах життя. Правники ставали будівниками української державності.

Проте даний унікальний та цікавий досвід практики та діяльності українських правозахисників на всіх етапах української історії ще не достатньо вивчений. Тому це унікальне надбання діяльності українських правників минулих поколінь потребує комплексного дослідження, систематизації популяризації серед сучасників, особливо серед активної молоді.

Ступінь дослідженості теми. Історія розвитку адвокатури в Україні досліджувалася багатьма дослідниками. Вивченням зазначеної теми займалися такі сучасні вітчизняні вчені, як І. Бойко, М. Бедрій В. Кульчицький, І. Терлюк, Б. Тищик, В. Заруба. Серед зарубіжних науковців можна відзначити Л. Мілова, А. Зиміна, О. Бобровського.

Мета і завдання. Метою дослідження є показ процесу формування та розвитку інституту адвокатури в період ІХ – початку ХХ століть, та її вплив на суспільне життя. Для досягнення даної мети були поставлені такі завдання:

- охарактеризувати судівництво в Київській Русі та Галицько-Волинському князівстві;
- провести аналіз «Руської правди» та вказати її вплив на судове представництво в Київській Русі;
- розкрити історико-правові передумови формування професійної адвокатури в ХV-ХVІ століттях;
- дослідити регулювання діяльності адвокатів в кодексі «Права, за якими судиться Малоросійський народ» 1743 року;
- охарактеризувати судову реформу 1864 року в Російській імперії та процес встановлення інституту адвокатури;
- дослідити діяльність адвокатури в Австро-Угорській імперії;
- охарактеризувати адвокатуру в період Центральної Ради;
- показати вплив адвокатури в період Директорії;
- розкрити діяльність адвокатів у державотворенні ЗУНР.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у сфері здійснення адвокатської діяльності.

Предметом дослідження є правове регулювання здійснення захисту у суді в період ІХ-початку ХХ століття на українських землях.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складає сукупність загально-філософських методів наукового пізнання. Наприклад, за допомогою методу аналізу та синтезу об'єкт дослідження був вивчений як єдине ціле, виявлені різноманітні типи зв'язків у ньому. З використанням

порівняльно-правового методу досліджувалося судочинство в Київській Русі, в порівнянні із феодальним законодавством інших країн. За допомогою історико-правового методу досліджено питання виникнення та розвитку інституту адвокатури на території сучасної України. За допомогою діалектичного методу було зроблено висновки щодо проведеного дослідження.

Апробація результатів магістерської роботи. Положення даної роботи доповідалися на всеукраїнській науково-практичній конференції «Університетська молодь для сталого майбуття України» (Миколаїв, 2018).

Публікації. За темою магістерської роботи опубліковано 1 стаття у виданні, включеному до переліку фахових видань ВАК України з юридичних наук.

Структура визначається її метою та завданнями. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг магістерської роботи становить 110 сторінок, з них 91 – основний текст.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми магістерської роботи, ступінь наукової розробки проблеми дослідження; визначені основна мета і конкретні завдання роботи, її об'єкт і предмет, методологічні, теоретичні та емпіричні основи.

Розділ 1 «Судове представництво в Київській Русі та Галицько-Волинському князівстві» присвячений дослідженню судочинства та судового представництва в Київській Русі та Галицько-Волинському князівстві. Розділ складається з двох підрозділів.

Автором було виявлено ряд особливостей, характерних для розвитку країн Європи в період Раннього Середньовіччя. Поява молодих феодальних держав супроводжувалася формуванням нових інститутів, які б виконували функції законодавчої, виконавчої, а також судової гілок влади. Але разом з

тим великий вплив мало звичаєве або традиційне право, яке було успадковане від племінного суспільства. Інститут судового представництва та формальні закони формуються в Давній Русі в цікавих історичних умовах общинного проживання, тобто усі процесуальні дії ставали виконували члени общини. Суд у вигляді самостійного та організованого інститут був сформований у відносно пізні часи. При такому положенні справ можливості судового захисту поки що не декларуються, так як функції захисників регулюються звичаєвими нормами. Роль представників, брали на себе рідні та приятелі сторін. Сутяжні справи розглядалися громадою в цілому, тому кожен свідками визначеної події, чи свідками життя однієї зі сторін. В той же час поступово створюються процесуальні норми, і в той час формується фундамент сучасного права. Наприклад, йдеться про те, хто може бути свідком, про їх обов'язкову кількість.

Процесуальній змагальності процесу була характерна відкритість, тобто таємниці захисту не було. Якщо деякі факти не розголошувалися, то подібні дії вважалися скоєними умисно, а сама таємниця представлялась як неможливість виявлення необхідних доказів по справі, а тому вона ще не розглядається як правова необхідність.

Свідченням поступової відмови від звичаєвого права являється відмова від кровної помсти, заміну її певними санкціями, наприклад штрафом. Тобто йдеться про основи кримінального процесу, поділу судового процесу на кримінальний та цивільний, починається оформлення судової системи у сучасному виді.

Автором також аналізується зміст «Руської правди» та вказується вплив на судове представництво Київської Русі. Дана збірка давньоруського права базувалася на звичаєвому праві та містила норми кримінального, спадкового, торгового та процесуального законодавства. Крім того, в «Руській правді» згадується інститут представництва, який представлений видами та послухами. Видоки являли собою безпосередніх свідків події, щодо якої відбувається судовий процес. Послухи являли собою осіб, які представляли ту чи іншу сторону, котрі підтверджували докази власними

словами та клятвами. Кожна сторона, як позивач, так і відповідач, власноруч займалася приводом на судовий процес своїх представників.

Розділ 2 «Формування професійної адвокатури в XV-XVIII столітті» складається з двох підрозділів і присвячений аналізу історії формування професійної адвокатури в XV-XVIII столітті.

Автором були розкриті умови, завдяки яким адвокатура сформувалася в самостійний інститут. У дану добу особливий вплив на розвиток права в Україні мав Литовський статут, а конкретно третя редакція, доволі добре кодифікований закон, який діяв починаючи з періоду Литовсько-Руської доби. Головними джерелами Литовського статуту являлися Руська Правда та Магдебурзьке право. Третій Литовський статут ретельно встановлював організацію судового захисту, про який згадується в п'ятьох артикулах (57-61) дев'ятого розділу. В них визначалися поняття «адвокатської таємниці». Ситуація, коли захисник передавав інформацію іншій стороні або ставав її захисником, призводила до позбавлення права на адвокатську практику.

Досліджено регулювання діяльності адвокатури у кодексі «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року. Велика кількість юридичних норм різних часів, які мали силу на українських землях того тієї доби, робили складним ефективний розгляд справ у суді. Тому виникла необхідність в формуванні нового загального кодексу. У цьому кодексі українського права вперше вживався термін «адвокат» в сучасному значенні. В його сьомому артикулі давалося визначення поняття «адвокат»: «адвокатом, пленіпотентом, патроном, прокуратором й повіреним називається той, хто в чужій справі, за дорученням певної особи замість неї, в суді відстоює її інтереси».

Розділ 3 «Розвиток адвокатури в період імперського панування» присвячений розгляду розвитку адвокатури на території Російської та Австро-Угорських імперій.

Автором аналізується судова реформа 1864 року в Російській імперії та процес встановлення інституту адвокатури. В ході даної реформи відбувся

суттєвий крок в лібералізації суспільства, що особливо виразилось у встановленні інституту присяжних повірених. Завдяки цьому громадяни отримали можливість захищати свої права та свободи в ході судового засідання за допомогою адвокатів.

Досліджується діяльність адвокатури на українських землях у складі Австро-Угорської імперії. У Австро-Угорщині адвокати з'явилися раніше, ніж в Російській імперії, проте їм довелося пройти довгий і складний шлях від службовців, залежних від судової та адміністративної влади, до самостійних спеціалістів з автономною організацією.

Автором також був досліджений вплив адвокатури на суспільне життя у Східній Галичині. Був охарактеризований період «Адвокатської доби», який тривав від другої половини XIX до початку XX століття. Характеризувався появою української інтелігенції, яку складали адвокати. Вони не тільки займалися захистом інтересів та прав населення, а також активно приймали участь і культурному та економічному житті регіону. Дещо пізніше правники даної генерації приймуть участь у національно-визвольних змаганнях, зробивши великий вклад в створенні української національної держави.

Розділ 4 «Адвокатура в період національно-визвольних змагань 1917-1922 років» діяльності адвокатів в період національно-визвольних змагань на території новостворених українських національних держав.

Робиться характеристика діяльності адвокатів в даний період. У 1917 році відбулося значне піднесення громадянської активності. З'являлися спілки правників, які брали участь в культурно-просвітницькій діяльності. Крім того, адвокати брали участь у діяльності Української Центральної Ради.

Розглядається вплив адвокатів на діяльність Директорії, котрі також приймали участь в політичному житті української держави. Згадуються такі відомі правники, як П. М. Андрієвській та М. А. Корчинський.

Автором розкривається діяльність правників в розбудові ЗУНР. «Адвокатська» доба породила плеяду видатних осіб, які активно займалися державотворенням. Серед них були К. Левицький, Є. Петрушевич та інші.

Багатий юридичний досвід та зв'язки з громадськістю дозволили їм ефективно керувати та розбудовувати молоду українську державу на території Східної Галичини. Крім того адвокати активно приймали участь в організації Акту Злуки, а також сприяли загальному піднесенню національної свідомості.

ВИСНОВКИ

У **висновках** роботи викладено підсумки здійсненого дослідження, наведено теоретичні узагальнення і вирішення нової наукової задачі щодо визначення впливу адвокатури на суспільне життя в період IX- початку XX століття в Україні.

До найбільш важливих висновків цього дослідження належать:

1. Визначення особливостей судового процесу в Київській Русі та Галицько-Волинському князівстві, серед яких можна виділити відкритість та змагальність.

2. Визначення ролі представників в судовому процесі Давньої русі. Представники у судовому процесі Київської Русі ділилися на видоків та послухи. Перші надавали свідчення щодо подій, які бачили власними очима. Другі ж власними словами підтверджували докази сторони, яку представляли.

3. Виділення норм «Руської правди», які регулювали здійснення представництва в судовому процесі Київської Русі та Галицько-Волинського князівства. Також дані норми являються цінним джерелом для дослідників, яке надає інформацію щодо процесуального права Давньої Русі.

4. Розкриття умов формування інституту адвокатури в XV-XVI столітті. На формування інституту адвокатури даного періоду мали вплив Литовські статuti, Магдебурзьке право, а також історичні процеси, які відбувалися у Великому Князівстві Литовському та Речі Посполитій.

5. Виявлення важелів, якими «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року регулював діяльність адвокатів в Україні.

6. Висновок про те, що проведення судової реформи 1864 року сприяло лібералізації суспільного життя та встановленню незалежного інституту адвокатури в Російській імперії.

7. Виявлено особливості діяльності адвокатури на території Австро-Угорської імперії.

8. Виявлено вплив адвокатів українського походження на суспільне життя Східної Галичини другої половини XIX – початку XX століття.

9. Визначення умов, в яких діяли адвокати в період національно-визвольних змагань 1917-1922 років.

10. Визначено роль адвокатів в розбудові національних українських держав, таких як УНР та ЗУНР.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

1. Касьян О. О.. Інститут судового захисту на території України в XVI ст.. Студентські наукові студії: матеріали XXI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Університетська молодь для сталого майбуття України» (Миколаїв, 17-18 листопада 2018 року). Миколаїв: Вид-во ЧУ ім. Петра Могили, 2019.

АНОТАЦІЇ

Касьян О.О. Становлення та розвиток інституту адвокатури в Україні в період IX-початку XX століття: історико-правовий аспект. – Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр» за спеціальністю 081 «Право» – Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, 2019.

Магістерську роботу присвячено дослідженню інституту адвокатури в період IX-початку XX століття в Україні. У роботі визначено особливості судового процесу в Київській Русі та Галицько-Волинському князівстві. Визначено роль представників в судовому процесі Давньої русі. Виділено

норми «Руської правди», які регулювали здійснення представництва в судовому процесі Київської Русі та Галицько-Волинського князівства. Розкрито умови формування інституту адвокатури в XV-XVI столітті. Виявлено важелі, якими «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року регулював діяльність адвокатів в Україні. Зроблено висновки щодо проведення судової реформи 1864 року в Російській імперії. Виявлено особливості діяльності адвокатури на території Австро-Угорської імперії. Виявлено вплив адвокатів українського походження на суспільне життя Східної Галичини другої половини XIX – початку XX століття. Визначено умови, в яких діяли адвокати в період національно-визвольних змагань 1917-1922 років. Визначено роль адвокатів в розбудові національних українських держав, таких як УНР та ЗУНР.

Ключові слова: суд, адвокатура, захист, історія адвокатури.

Kasyan O.O. Formation and development of the Institute of Advocacy in Ukraine during the IX-beginning of the XX century: the historical and legal aspect. - Work on obtaining an educational degree "Master" in specialty 081 "Law" - Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, 2019.

Master's thesis is devoted to the research of the Institute of Advocacy during the IX-beginning of the XX century in Ukraine. The peculiarities of the judicial process in the Kyiv Rus and the Galician-Volyn principality are determined in the paper. The role of representatives in the judicial process of the Ancient Movement was determined. The norms of the "n Truth", which regulated the representation of the Kyivan Rus and the Galician-Volyn principality, were identified. The conditions of formation of the Institute of Advocacy in XV-XVI centuries are revealed. The levers that "The rights that the Little Russian people are suing" in 1743 regulated the activities of lawyers in Ukraine. Conclusions are made regarding the judicial reform of 1864 in the Russian Empire. The peculiarities of advocacy activity in the territory of the Austro-Hungarian Empire are revealed. The influence of lawyers of Ukrainian origin on the social life of Eastern Galicia of the second half of the nineteenth and early twentieth centuries was revealed. The

conditions in which lawyers acted during the period of national liberation competitions of 1917-1922 were determined. The role of lawyers in the development of national Ukrainian states, such as UNR and WUPR, was determined.

Key words: court, advocacy, defense, history of advocacy.